використання інших прийменників: *by – Munchausen by proxy syndrome, to – zero-order approximation to language, for – Yates' correction for continuity, in – time delay in consciousness*.

Під час дослідження виявлено також п'яти- та шестикомпонентні терміни. Вони становлять лише 0,13% загальної кількості лексичних одиниць.

Висновки. Аналіз багатокомпонентних термінів дав змогу визначити їхні продуктивні моделі. Модель NPrepAN – найпродуктивніша, за нею утворено майже чверть досліджуваних термінів. Оскільки виявлена модель належить до прийменникових словосполучень, то для пошуку адекватних відповідників в українській мові ми проаналізували прийменники, що входять до їх складу. Найчастіше у таких чотирикомпонентних термінах трапляється прийменник *of*. У перспективі дослідження способів перекладу англійських чотирикомпонентних термінів психології українською мовою, для чого запропонована схема визначення структурно-семантичної моделі багатокомпонентного терміна.

Список літератури

1. Англо-русский словарь по психологи [сост. Е.В. Никошкова] – М. : РУССО, ИП РАН, 1998. – 352 с.
2. Балей С.В. З психольогії творчости Шевченка / С.В. Балей. – Львів : Наклад видавництва "Шляхи", 1916. – 91 с.
3. Гринев-Гриневич С.В. Терминоведение / С. В. Гринев-Гриневич. – М. : Издательский дом «Академия», 2008. – 304 с.
4. Єрузалєм В. Психольогія / В. Єрузалєм [Із 6-го нім. вид. пер. Григорій Кичун]. – Станиславів : Накл. вид. "Бистриця", 1921. – 187 с.
5. Нелюбин Л.Л. Учебник военного перевода. Английский язык. Общий курс / Л.Л. Нелюбин, А.А. Дормидонтов., А.А. Восильченко. – М. : Военное издательство министерства обороны СССР, 1981. – 379 с.
6. Психографія в школі : зразок психографічної схеми з коментарем Я. Яреми / Яким Ярема. – Прага : Заходом шкільної друкарняної робітні Укр. реф. реальної гімназії при Укр. пед. інституті ім. Драгоманова в Празі, 1925. – 42 с.
7. Oxford Dictionary of Psychology. 3rd ed., 2009. – Режим доступу до ресурсу : http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199534067.001.0001/acref-9780199534067. – Заголовок з екрану 2015 р.

Н. Єсипенко
(Чернівці)

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ І ШЛЯХИ ЇЇ ВИВЧЕННЯ В ТЕКСТІ

Висвітлено питання концептуалізації на сучасному етапі розвитку когнітивної лінгвістики та шляхи дослідження концептуальних структур у текстах. Розглянуто теоретичні засади виокремлення концептуальних основ тексту. Виявлено концептуальні структури, домени профілювання базового британського концепту у художніх творах XVIII століття.

***Ключові слова**: концепт, концептуалізація, концептуальна структура, домен, профілювання, художній текст.*

Исследуется вопрос концептуализации на современном этапе развития когнитивной лингвистики и пути изучения концептуальных структур в текстах. Рассмотрена теоретическая база выделения концептуальных оснований текста. Выявлены концептуальные структуры, домены профилирования базового британского концепта в художественных произведениях XVIII века.

***Ключевые слова**: концепт, концептуализация, концептуальная структура, домен, профилирование, художественный текст.*

Conceptualisation as the main issue of modern cognitive linguistics is under consideration in the present research. Conceptualisation is understood as the process of meaning construction to which language contributes. This process provides access to rich encyclopaedic knowledge, life experience and intentions of the author while creating a literary text. Conceptualisation relates to the nature of dynamic thought to which language can contribute. From the perspective of cognitive linguistics, linguistic units such as words, word combinations or semantic groups of words do not simply bear meanings, but contribute to the process of meaning construction which takes place at the conceptual level and builds on conceptual bases of a literary text. There are several ways to reveal conceptual bases of the text, among which the conceptual analysis is the most frequently applied. The conceptual analysis helps to find conceptual metaphors which structure conceptual bases of the text. The basic premise of Conceptual Metaphor Theory is that metaphor is not simply a stylistic feature of language but that thought itself is fundamentally metaphorical in nature. According to this view,

conceptual structure is organised by mappings. Some of these mappings are due to pre-conceptual embodied experiences while others build on these experiences in order to form more complex conceptual structures. The more complex conceptual structures are conceptual domains. For instance, the author thinks and writes about the concept of GENTLEMANLINESS in terms of the attributes of a gentleman, his manners, his appearance, his lifestyle, his surrounding, his behaviour, as in "Neither am I capable of giving you satisfaction here, as I have no sword; but if you dare behave like a gentleman, let us go where I can furnish myself with one, and I will do by you as a man of honour ought" (Fielding H. The History of Tom Johes, a Foundling), where a man of honour relates not literally to nobility but to a person with high moral standards. This is because the conceptual domain gentleman is conventionally structured and therefore understood in terms of the conceptual domain gentleman's behaviour. This way of the conceptual analysis may be applied for texts of different styles and genres.

***Key words**: concept, conceptualisation, conceptual structure, domain, concept projecting, literary text.*

Незважаючи на широке апелювання до терміна концептуалізація в лінгвістичних дослідженнях останніх років, саме поняття залишається без чіткого визначення. Погляди науковців на концепт, концептуалізацію, категоризацію відрізняються в залежності від кута зору, під яким ці поняття розглядаються (О. С. Кубрякова, С. Г. Воркачов, В. З. Дем'янков та ін.).Тому уточнення концептуалізації в її проекції на текст вважаємо *актуальним*.

Мета статті полягає у висвітленні питання концептуалізації на сучасному етапі розвитку когнітивної лінгвістики та дослідженні концептуальних структур у текстах. Серед *завдань* зазначимо такі: аналіз визначень концептуалізації; розгляд теоретичних засад виокремлення концептуальних основ тексту; виявлення концептуальних структур у художніх творах британської літератури XVIII століття. *Об'єкт* дослідження – концептуалізація в художньому тексті; *предмет* вивчення – концептуальні структури, домени, що визначають актуалізацію концепту в художньому тексті.

Вивчення мовного матеріалу з позиції когнітивної лінгвістики спричинило зміни у трактуванні концептуалізації. В Короткому словнику лінгвістичних термінів концептуалізацію розглядаються як „понятєву класифікацію" (за Ф. Кліксом) і як „один з найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні інформації, яка надходить до неї і веде до утворення концептів, концептуальних структур і усієї концептуальної системи в психіці людини" [5, с. 93]. Схоже визначення знаходимо в О.О.Селіванової: „концептуалізація – один з процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні й упорядкуванні результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти, явища дійсності та їхні ознаки" [9, с. 258]. В. Еванс зазначає, що концептуалізація є процесом конструювання значення (conceptualization is the process of meaning construction) [11, с. 54]. Ці визначення демонструють, наскільки різним може бути розуміння одного і того ж терміна. З одного боку, як „понятєва класифікація" концептуалізація будується на логічних, семантичних і формальних принципах, а з іншого – співставлення концептуалізації з утворенням концептів і концептуальних структур (ментальними одиницями) виводить її за межі виключно лінгвальних пошуків.

У сучасних дослідженнях концептуалізація часто співвідноситься з концептуальним аналізом, власне, концептуалізацію розглядають як результат використання концептуального аналізу для мовного матеріалу. У цьому випадку концептуалізація – це виявлення специфічних для кожної конкретної мови концептуальних основ, на яких ґрунтується семантичний зміст мовних форм [1, с. 62]. Такий підхід відповідає визначенню концепту, що найпоширеніше використовується в сучасній когнітивній лінгвістиці. Концепт – інформаційна структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості і позасвідомого [9, с. 256].

Уточнені поняття концепт та концептуалізація репрезентують одне з основних положень когнітивної лінгвістики про те, що семантика мовних явищ має двоїстий характер і включає в себе окрім власне смислового змісту й концептуальний складник. Концептуальна основа мовного явища відображає когнітивну програму формування його смислового змісту і в той же час структурує його смисловий зміст. Когнітивна концепція, що висуває положення про існування концептуальних структур, які стоять за семантикою мовних одиниць, уже підтверджена низкою наукових розвідок вітчизняного та закордонного мовознавства, але питання характеру і типу концептуальних структур вимагає поглибленого вивчення.

Складність концептуальних структур збільшується з укрупненням мовних явищ. Іншими словами, концептуальні основи семантики слів постають простішими структурами (відносно простими образ-схемами), ніж концептуальні основи словосполучень, фразеологізмів, лексичних

угруповань слів і т.д. Останні є складними концептуальними схемами, які складаються не з однієї концептуальної репрезентації, а з кількох міні-концептів. Якщо мова йде про концептуальні структури, що стоять за семантикою слів, словосполучень, фразеологізмів, а також про концептуальні основи, що забезпечують формування семантичних угруповань слів, то певні концептуальні структури повинні лежати в основі смислового змісту тексту.

Опираючись на дослідження з лінгвістики тексту, що оперують такими категоріями, як задум автора й основна ідея тексту, припускаємо, що за текстами теж стоять концептуальні уявлення. Головна ідея тексту й авторський задум є розмитими категоріями, що належать швидше до сфери психології, ніж лінгвістики, й тісно переплітаються з такими явищами, як індивідуальне й колективне світобачення, система стереотипів, притаманних певному соціуму, передача індивідуального досвіду за допомогою тексту та ін.

Максимально згорнуте у свідомості уявлення автора про те, що він хоче сказати своїм читачам при створенні тексту, і те, яким чином він доносить свою думку, нагадує поняття когнітивної лінгвістики – концепти і концептуальні структури. Погоджуючись з припущенням про існування концептуальних основ смислового змісту тексту, слід визначити форму цих концептуальних структур і методику їх визначення.

Вирішенням цього питання може слугувати добре випрацювана в когнітивній лінгвістиці теорія метафоричної концептуалізації. Концептуальна метафора структурує не тільки поняттєві сфери, а й окремі короткі тексти, наприклад, вірші, ессе, газетні чи журнальні статті, оповідання. У цьому випадку короткі тексти ґрунтуються на одній метафорі або, частіше, на групі концептуальних метафор, що пов’язуються спільною образною картиною. Ця ідея вперше з’явилася в працях М. Тернера та Дж. Лакоффа стосовно віршів й текстів художньої літератури. Таким чином, як у випадку семантичних угруповань слів, у тексті концептуальною основою слугуватиме концептуальна схема, вузлами якої є не прості, а метафоричні концепти. В текстах великого обсягу різні концептуальні метафори структурують окремі частини тексту, що об’єднуються спільністю теми.

Концептуальна метафора, на відміну від метафори як стилістичного прийому, виступає в тексті структуруючим началом, тобто концептуальною основою, яка кодує основну ідею тексту й авторський задум. Більш того, оскільки концептуальна метафора безпосередньо пов’язана з основною ідеєю тексту, вона діє як один із засобів реалізації прагматичного завдання твору.

Іншим дієвим способом опису концептуальної основи тексту є визначення доменів профілювання актуалізованих у тексті концептів. Домени утворюють той семантичний фон, із якого виділяється концепт: концепт „дуга” розуміється з опорою на уявлення про коло. Домен, за визначенням А. П. Мартинюк, – „концептуальна структура, що слугує контекстом (фоном) для виділення (профілювання) концепту” [8, с. 21]. У тексті фоном виділення концепту є речення або текстовий фрагмент, в якому слово-ім’я концепту вживається автором. Лексеми, що вживаються у текстовому фрагменті разом з іменем концепту, є його супровідними словами або лексемами-консоціатами, що розкривають семантичне підґрунтя актуалізації концепту в тексті.

Твердження про те, що слово може „виводити” на схеми знань, домени і доменосфери, ілюструємо на прикладі евристичного потенціалу сполучуваності. Сполучуваність виступає як індивідуальний продукт суб’єктивного сприйняття і відображення світу автором твору. Автор, опираючись на свій попередній досвід сприйняття і розуміння об’єкту концептуалізації, намагається ідентифікувати і закріпити вербально ті специфічні обставини, події, емоції, що з ним пов’язуються [4, с. 331].

Ім’я концепту в тексті активізує в пам’яті автора різноманітні знання, слугуючи стимулом для пошуку інформації. Частина знань використовується для зв’язку й інтеграції зі знаннями, втіленими словами попереднього речення.

Сполучуваність відбувається в кілька фаз. Вибір одного зі значень слова, що номінує концепт, відбувається на конструктивній фазі, що змінюється інтегративною – використання обраного значення слова для можливості семантичної сполучуваності зі значеннями, репрезентованими словами-консоціатами. Далі реалізується відновлюючи фаза, в ході якої за допомогою семантичної сполучуваності відновлюється сфера профілювання концепту.

Пояснення феномену сполучуваності, з одного боку, припускає виявлення механізмів пов’язування зі словом широкого кола знань, а з іншого – формування гіпотези, що спроможна показати, яким чином здійснюється одночасне врахування різнорідної інформації, що дістається з пам’яті автора за допомогою використаного імені концепту.

Поясненням феномену одночасного врахування комплексу значущих характеристик слова О.О. Залевська пропонує використати голографічну гіпотезу зберігання і зчитування інформації [3, с. 125-126]. Лінгвістичні здібності людини можна пояснити з позиції нейронної голографії. При сприйнятті слова-імені концепту попередній досвід автора визначає „кут зору" для встановлення зв'язків між заданою словоформою й інформацією, що зберігається в пам'яті. „Висвітлення" окремих аспектів цієї інформації не виключається, а неминуче припускає більш чи менш чітке випливання релевантних знань про структуру й про окремі якості ідентифікованих за допомогою слова об'єктів довколишнього світу й існуючих між ними зв'язків і відношень, так само як і про суто мовні параметри слова-імені концепту, про його типові контексти й емоційні стани, пов'язані з концептом у минулому досвіді автора.

Сполучуваність слів визначається схожістю їх семантичних профілів чи близькістю координат у семантичному просторі. Сполучуваність між словами опосередковується спільністю референта, для позначення якого ці слова використовуються (асоціації між референтами й їх іменами виникають через те, що один і той же об'єкт може отримати декілька назв).

Слово-стимул, яким є ім'я концепту, викликає мисленнєвий образ, що специфікований й ідентифікований словами-консоціатами (картинна галерея мисленнєвих образів, що супроводжується асоційованими з ними іменами й організованими за принципом схожості уявлень).

Концептуальну основу художнього твору утворюють складні концептуальні структури – домени, які профілюють ключові актуалізовані в тексті концепти. Зокрема, концептуальний аналіз британських творів XVIII століття показав часте звернення авторів цього періоду до концепту GENTLEMANLINESS.

Проаналізуємо домени профілювання цього концепту шляхом виявлення сполучуваності імені концепту з супровідними лексемами у мінімальному текстову фрагменті (реченні). Виявлені супровідні іменники до лексеми „gentleman", репрезентують знання, уявлення, предметно-перцептивні образи, за допомогою яких в авторській свідомості профілюється джентльменство. Супровідні лексеми за тематичною спільністю групуються в домени – цілісні компоненти концептуальної структури, наприклад, благородне походження: *fashion, birth, name;* матеріальне благополуччя: *fortune;* атрибути джентльменства: *bravery, talent, man of honour;* час: *time, afternoon;* подорожі: *traveller, post-chaise, board (of a ship), town, neighbourhood;* зовнішність: *body, coat;* розваги / вільготне життя: *dance, dinner;* професійна / ділова сфера: *profession, matter, subject;* емоції: *suspicion, terror;* оточення джентльмена: *son, lady.*

Зупинимося на детальнішому аналізі кількох доменів вираження концепту GENTLEMANLINESS. Найбільш промовистий домен „атрибути джентльмена", в якому виявлено асоціативний зв'язок між лексемами „gentleman" і „man of honour".

„It is very much like a *man of honour*, indeed," answered Northerton, „to take satisfaction by knocking a man down behind his back. Neither am I capable of giving you satisfaction here, as I have no sword; but if you dare behave like a **gentleman**, let us go where I can furnish myself with one, and I will do by you as a *man of honour* ought" (Fielding H. The History of Tom Johes, a Foundling).

Як бачимо, у свідомості авторів XVIII століття „людина честі" і „джентльмен" є взаємодовнюючими, а основною асоціативною ознакою джентльменства виступає „честь". Честь для джентльмена XVIII століття проявлялася у двох випадках: честю наділений той, хто користується повагою, визнанням, славою; честь є характерною рисою людини, незалежною від ставлення до неї оточуючих, яка і дає людині право на повагу.

Для джентльмена XVIII століття актуальними залишаються подорожі, мандри, пригоди, що дещо перегукуються з часами лицарів, коли добре ім'я завойовувалося благородними вчинками в тривалих походах. Джентльмен, як послідовник лицаря, людина цікава, авантюрна, сміливо рушає в дорогу.

„But as it was always my fate to choose for the worse, so I did here; for having money in my pocket and good clothes upon my back, I would always go on *board* in the habit of a **gentleman**; and so I neither had any business in the ship, nor learned to do any" (Defoe D. Robinson Crusoe).

Ще один домен, що розкриває джентльменство на цьому часовому зрізі, це „розваги / вільготне життя". Асоціювання лексеми „gentleman" зі словами цього домену свідчить про певний стиль життя джентльмена, що гарантують йому його благородне походження і матеріальні статки.

„The Count was highly delighted with the happiness he witnessed, to which his bounty had largely contributed, and the Lady Blanche joined the *dance* with a young **gentleman** of her father's party" (Radcliffe A. The Mysteries of Udolpho).

Вибірка слів-супровідників до лексем „gentleman” відображає різноплановість мовних засобів, що використовуються авторами для вираження фонових знань про джентльменство в художньому тексті.

Отже, запропонована нами процедура виокремлення концептуальних основ тексту може використовуватися як для будь-яких типів тексту, так для текстів різних функціональних стилів.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у випрацювані методики концептуального аналізу з прийомами лінгвостатистики, що розкриває концептуальні структури, які лягають в основу художніх текстів.

Список літератури

1.Беляевская Е.Г. Концептуальная метафора как фактор смысловой и структурной организации текста / Е.Г. Беляевская // Концептуальный анализ языка : современные направления исследований. – М., Калуга : Эйдос, 2007. – С. 60–69.

2.Воркачёв С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт : становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачёв // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64–72.

3.Залевская А. А. Введение в психолингвистику : учебник / А. А.Залевская. – М. : Российск. гос. ун-т, 2007. – 560 с.

4.Залевская А. А. Психолингвистические исследования. Слово. Текст : Избранные труды / А. А. Залевская. – М. : Гнозис, 2005. – 543 с.

5.Краткий словарь когнитивных терминов / [Кубрякова Е. С., Демъянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г.]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1996. – 244 с.

6.Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1986. – 165 с.

7.Кубрякова Е. С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.

8.Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. П. Мартинюк. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 196 с.

9.Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

10. Evans V. Cognitive Linguistics. An Introduction / Vyvyan Evans, Melanie Green. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – p. 830.

Л. Загородня
(Тернопіль)

ГРАМАТИЧНЕ МАРКУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ДИСКУРСУ ЯК МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ФОКУСОМ УВАГИ

У статті аналізуються мета й механізми введення інтродуктивних займенників в англо-українські та англо-російські переклади. Досліджено, що такий прийом перекладу слугує механізмом управління фокусом уваги.

Ключові слова: *інтродуктивні займенники, інтродуктивний пасаж, фокус уваги, регресивне включення.*

В статье анализируются цель и механизмы введения интродуктивных местоимений в англо-украинские и англо-русские переводы. Упомянутый прием перевода служит механизмом управления фокусом внимания.

Ключевые слова: *интродуктивные местоимения, интродуктивный пассаж, фокус внимания, регрессивное включение.*

The article analyzes the aim and mechanisms of using introductive pronouns during rendering English texts into Ukrainian and Russian. This translation method is proved to be used for drawing reader's attention.

Keywords: *introductive pronouns, an introductive passage, the focus of attention, the method of regressive inclusion.*

Спектр застосування займенників в англо-українських та англо-російських перекладах є досить широким: за їх допомогою перекладачі передають артиклеві значення, зокрема, значення означеності / неозначеності; відтворюють стилістичні функції артикля, вжитого у поєднанні із власними назвами чи назвами осіб тощо; забезпечують зв'язність цільового тексту, яка у вихідному тексті здійснюється за допомогою артиклів. Наше дослідження присвячене